

Sevda XƏLƏFOVA

*Kitabxana fondu və kataloqların
təşkili kafedrasının müəllimi*

1970 – 1975-Cİ İLLƏRDƏ AZƏRBAYCANDA DÖVLƏT KÜTLƏVİ KİTABXANALAR ŞƏBƏKƏSİNİN İNKİŞAFI

1969-cu ildən başlayaraq Azərbaycanın sor: otuz ildən artıq bir dövrünü əhatə edən tarixi taleyi Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Bu illər ərzində xalqımızın ictimai-siyasi, sosial-iqtisadi və mədəni-mənəvi həyatının bütün sahələrində əldə edilmiş nailiyyətlər onun fəaliyyətinin nəticəsidir. Keçən əsrin 70-ci illərinin əvvəllərində iqtisadiyyatımızın dinamik inkişafı ilə yanaşı elm və mədəniyyətimiz də böyük inkişaf yoluna qədəm qoymuşdu. Bu inkişafı elm, mədəniyyət və təhsilin mühüm göstəricilərindən biri olan kitabxana işində də görmək olardı.

Əməkdar elm xadimi, professor Abuzər Xələfov haqlı olaraq qeyd edir ki, «Kitabxana fəaliyyət göstərdiyi məkan daxilində sosial vəsət kimi həmişə sosial mühitdən asılı olaraq formalaşmışdır. Kitabxanalar tarixi inkişaf prosesində öz hamisi olan cəmiyyətə xidmət etmişlər, onun tələbatını ödəmiş, sifarişini yerinə yetirmişdir. Beləliklə, kitabxanaların yaranması, formalaşması, inkişafı, fəaliyyəti və cəmiyyətdə tutduğu mövqe bilavasitə onu yaradan cəmiyyətlə bağlıdır» (1, s. 9).

Bu baxımdan 1970-1975-ci illərdə respublikada kitabxana işinin ümumi inkişafı ölkədə gedən sosial-iqtisadi proseslərlə bağlı idi.

Azərbaycanda kitabxana işinin tarixindən məlumdur ki, ölkəmizdə kitabxana sisteminin yaradılması əsasən XX əsrin 20-ci illərindən başlamış və sovet sosialist ideologiyasının tələblərinə uyğunlaşmış bir sistem kimi formalaşmışdı. 1970-ci ildə bu sistem özündə 7551 kitabxananı birləşdirdi. Bu kitabxanalarda cəmləşdirilmiş kitab, dövrü nəşrlər və digər informasiya daşıyıcılarının ümumi sayı 54 mln.300 min nüsxə idi (2, s. 298). 1970-ci ilin sonunda respublikanın ümumi kitabxana sistemində 2513 dövlət kütləvi kitabxanası fəaliyyət göstərirdi ki, bu kitabxanaların ümumi fondu 29 mln. 217 min nüsxədən ibarət idi. Bununla yanaşı həmin il respublika kitabxana sistemində ümumi fondu 17

mln. çap vahidindən ibarət 3749 təhsil müəssisələri kitabxanaları və 21 mln. kitab fonduna malik 879 digər nazirlik və müəssisələrin, həmçinin ictimai təşkilatların, elmi-təşkilatların elmi, texniki və xüsusi kitabxanaları fəaliyyət göstərirdi (1, s. 273).

Keçən əsrin 70-ci illərində Azərbaycanda formalaşmış çoxsahəli kitabxana sisteminin aparıcı tərkib hissəsini dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsi təşkil edirdi. Respublika Mədəniyyət Nazirliyi tərəfindən idarə edilən bu kitabxana şəbəkəsinə 1970-ci ildə 60 rayon mərkəzi kitabxanası, 155 şəhər kitabxanası, 2187 müstəqil kənd kitabxanası, 94 müstəqil uşaq kitabxanası, 14 klub müəssisələri nəzdindəki kitabxanalar daxil idi (2, s. 298). 1970-ci ildə Azərbaycan Respublikasının əhalisinin hər 100 nəfərinə 440 kütləvi kitabxana kitabı düşürdü (3, s. 30).

Ölkədə dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsinin tarixi təcrübəsinə və müvafiq nəzəri müddəalara əsaslanaraq bu kitabxana şəbəkəsinin tədqiqat dövründə həyata keçirdiyi sosial funksiyalarının mahiyyətini belə xarakterizə etmək olar:

- maksimum dərəcədə əhaliyə yaxınlaşdırılmış, əməli olaraq bütün xalq tələqələrinin asanlıqla istifadə etdiyi ümumiçap olması;
 - geniş oxucu kütlələrinin siyasi və elmi dünyagörüşü, politexnik və bədii-estetik biliklərə malik olması üçün zəruri olan universal kitab fonduna malik olması;
 - kitab fondunun formalaşmasında əhalinin ümumtəhsil mütaliəsinin tələblərinə nəzərə alınması;
 - kitabxananın xidmət etdiyi ərazinin sakinlərinin (oxucuların) peşə səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün zəruri ədəbiyyatın fonda cəmləşdirilməsi;
 - kitabxananın yerləşdiyi ərazinin təsərrüfat mədəni və demokratik xüsusiyyətlərini özündə əks etdirən çap əsərlərindən ibarət fonda malik olması;
 - mütəxəssislərin müvafiq ixtisaslarla əlaqədar yeni problemlərə dair operativ və dolğun informasiyanı əldə etməsi məqsədilə bibliografik informasiya bazası və xidmətinin təşkil edilməsi;
 - oxucuların ahəngdar və hərtərəfli inkişafı, onların mütaliə mədəniyyətinin formalaşmasına xidmət edən əyani və sifahi təbliğatın bütün forma və metodlardan, həmçinin texnik vasitələr və müasir informasiya texnologiyasından istifadə edilməsi;
 - elmi işçilər, mütəxəssis oxucularla elmi-sahəvi və xüsusi kitabxanalar arasında fəal vasitəçi funksiyalarının yerinə yetirilməsi;
- Beləliklə, dövlət kütləvi kitabxanalar cəmiyyətdə əhalinin harmonik inkişafı, peşə, təhsil və ümummədəni səviyyəsinin yüksəlməsi

məqsədilə çap əsərləri və müxtəlif informasiya daşıyıcılarından ictimai istifadəni məqsədyönlü şəkildə təşkil edən sosial institut funksiyalarını yerinə yetirən mədəni-maarif və informasiya müəssisələri kimi fəaliyyət göstərirdilər. Kütəvi kitabxanaların ən mühüm tipoloji əlamətlərindən biri, demək olar ki, birincisi onların sənəd fondlarının universal məzmunlu olmasıdır. Onu da qeyd etməliyik ki, «universal» ifadəsi bu müstəvidə müəyyən qədər şərtlilik daşıyır. Yəni kütəvi kitabxananın fondunun universallığı heç də onların bütün bilik sahələri üzrə çap məhsuluna eyni dərəcədə kompleksləşdirilməsini nəzərdə tutmur.

Ümumi kütəvi kitabxananın kitab fondu sözsüz ki, onun xidmət etdiyi ərazidə təsərrüfat və mədəniyyətin inkişafının səviyyəsi, həmin regionun əhalisinin milli tərkibi, nəhayət, orada fəaliyyət göstərən ixtisaslaşdırılmış kitabxanaların fondunun məzmununa uyğun olaraq müəyyənləşdirilir, profiləşdirilir, fondun tematik-tipoloji tərkibinin nisbəti dəqiqləşdirilir. Bu baxımdan 1970-1975-ci illərdə respublika dövlət kütəvi kitabxanaların fondu 4 mln. 100 min nüsxə artaraq 19 mln. 625 min nüsxədən 23 mln. 180 min nüsxəyə çatmışdır. Yəni, bu da ümumi fondun hər il orta hesabla 800 min nüsxədən artıq inkişaf etməsinə göstərirdi. Rəsmi statistik göstəricilər sübut edir ki, həmin dövrdə şəhər və kənd əhalisinə xidmət edən kitabxanaların fondu əsasən bərabər sürətdə, yəni hərəsi təqribən 2 mln. nüsxəyə yaxın artmışdır. Nəticədə əhalinin hər 100 nəfərinə 1970-ci ildə 487 kütəvi kitabxana kitabı düşdüüyü halda, 1975-ci ildə bu rəqəm 520 kitab təşkil edirdi.

Eyni zamanda məlumdur ki, hər bir kitabxana fondunun mühüm xarakteristikası yalnız fondun kəmiyyət göstəriciləri ilə müəyyənləşdirilə bilməz. Kütəvi kitabxananın fondunun optimal formalaşması və istifadəsini şərtləndirən ən mühüm amillərdən biri onun sahəvi strukturu və sahəvi fondların məqsədyönlü nisbətidir.

Dövlət kütəvi kitabxanalar fondunun uçot və hesabat materiallarının təhlili belə bir qənaətə gəlməyə imkan verir ki, bu dövrdə kitabxanalarda formalaşmış sənəd fondunun sahəvi tərkibi belə idi:

1. Sosial-iqtisadi və siyasi ədəbiyyat – 20-22 %;
2. Kənd təsərrüfatı və texniki ədəbiyyat – 3-5 %;
3. Elmi-təbii ədəbiyyat – 8;
4. Bədii ədəbiyyat və incəsənət nəşrləri – 60-65 %.

Kütəvi kitabxanaların fondlarından ictimai-siyasi ədəbiyyat, xüsusən marksizm-leninizm banilərini əsərlərinin köhnəlmiş nəşrlərinin çıxarılması demək olar ki, qadağan idi. Bu səbəbdən kitab fondlarında oxucular tərəfindən zəif istifadə edilən, eyni zamanda fondların dövrü-yə səviyyəsinə mənfi təsir göstərən amillər getdikcə güclənirdi. Ölkədə

hələ depozitar foncların olmaması, həmçinin kitabxanalararası kitab mübadiləsinin bir sıra əngəlləri üzvləşməsi kütəvi kitabxanalarda informasiya sərəvətlərinin məqsədyönlü formalaşması və səmərəli istifadəsinə mənfi təsir göstərirdi.

Bütün bunlara baxmayaraq dövlət kütəvi kitabxana şəbəkəsinin informasiya ehtiyatları əsasən optimal sürətdə inkişaf edirdi. Ümumilikdə kitab fondu bütün kəmiyyət göstəriciləri üzrə əsasən dinamik inkişaf edərək respublikanın sosial-iqtisadi və mədəni inkişafı, bu zəngin informasiya sərəvətlərindən əhali tərəfindən səmərəli istifadə edilməsi üçün geniş imkanlar yaratmışdı. Bu iş əhalinin bütün təbəqələrinin kütəvi kitabxanalardan müntəzəm istifadə etməsi, müxtəlif oxucu qruplarının kitabla marağı və tələbatını təmin etmək üçün etibarlı zəmin idi.

İnkaredilməz faktdır ki, tədqiqat dövründə əhalisi 6 milyon nəfərə malik olan Azərbaycan Respublikasında zəngin kitab fonduna malik bu geniş dövlət kütəvi kitabxana şəbəkəsi artıq bütün xalqa bilik və informasiya verən, onların mütaliə mədəniyyətini formalaşdırmaqda mühüm vasitə olan ümumi mədəni-maarif təhsil və tərbiyə müəssisələrinə çevrilmişdi. Dövlət tərəfindən idarə olunan bu kitabxana şəbəkəsinin fəaliyyəti ən əsas prinsipini onun bütün əhali üçün ümumiyyət olması idi. Bu prinsipi şərtləndirən əsas amillər aşağıdakılardır:

- Kitabxanalardan istifadə edilməsinin pulsuz olması. Məlumdur ki, dövlət kütəvi kitabxanaları yarandıqları ilk dövrlərdən bütün oxuculara həmişə pulsuz xidmət göstərmişdir. Olduqca müsbət haldır ki, müasir dövrdə bazar iqtisadiyyat şəraitində də, əhalinin vəsaitini müəyyən qədər kitabxanaları zəif etmək zərurəti meydana gəlmiş bir şəraitdə də respublikamızın dövlət kütəvi kitabxanaları «pulsuz xidmət» prinsipini qoruyub saxlaya bilmiş və buna dövlət tərəfindən təminat verilmişdir.

- Kitabxanaların əhalinin yaşadığı yerlərə yaxın yerləşdirilməsi. Bu prinsip 70-ci illərdə Azərbaycanda dövlət kütəvi kitabxanalarının sayının dinamik inkişaf etdirilməsi və məqsədyönlü yerləşdirilməsi yolu ilə həyata keçirilirdi. Bu dövrdə respublikada 516 yeni kütəvi kitabxana açılmış, və bunlar əsasən stasionar kitabxanası olmayan kənd, qəsəbə və digər yaşayış məntəqəsində yerləşdirilmişdir.

- Əhaliyə kitabxana xidməti və ədəbiyyat təbliğində geniş, rəngarəng və çevik təbliğat formalarından, o cümlədən yazılı və şifahi təbliğat üsullarından istifadə edilməsi. Bu işdə Sovet rejiminin ideoloji dəyərlərinin üstünlük təşkil etməsinə baxmayaraq, kütəvi kitabxanaların fəaliyyət arsenalında olan xidmət üsulları hər bir oxucunun elmi dünyagörüşünün, peşə səviyyəsinin və ümumtəhsil, ümummədəni səviyyəsinin, onun mütaliə vordişlərinin inkişafına səmərəli təsir göstərirdi. Bu

məqsədlə dövlət kütləvi kitabxanaları hər bir oxucuya evdə kitabdan istifadə etmək, qiraət salonlarında işləmək, bibliografik informasiya almaq, kitabxanalararası və qiyabi abonement vasitəsilə digər kitabxanaların fondundan istifadə etmək, kitab təbliğinə xidmət edən mədəni-kütləvi tədbirlərdə iştirak etmək imkanları yaratmışdı. Bütün bunlar ölkədə dövlət kütləvi kitabxana şəbəkəsinin fəaliyyətinin ali ümum-əcaqlıq prinsipinin həyata keçirilməsini təmin edən amillər idi.

Məlum olduğu ki, dövlət kütləvi kitabxana şəbəkəsinin ümum-əcaqlıq olmasının səmərəliliyi son nəticədə əhalinin bu kitabxanalardan istifadəyə nə dərəcədə cəlb edilməsi və onlara göstərilən xidmətin keyfiyyət səviyyəsi ilə ölçülür. Bu haqda professor A Xələfov yazır: «Oxuculara xidmətin təşkili kitabxana işinin inkişafının bütün mərhələlərində öz təbiəti və struktur quruluşu etibarilə müəkkəb, çoxcəhətli və geniş məzmunlu anlayış olub, həmişə kitabxananın əsas vəzifəsini və bütövlükdə kitabxana işinin inkişafının bütün mərhələlərində öz təbiəti və struktur quruluşu etibarilə müəkkəb, çoxcəhətli və geniş məzmunlu anlayış olub, həmişə kitabxananın əsas vəzifəsini və bütövlükdə kitabxana işinin mahiyyətini ifadə etmişdir. Cəmiyyətdə kitabxanaların rolu və əhəmiyyəti həmişə oxuculara kitabxana xidmətinin təşkili səviyyəsi, onun keyfiyyəti və əhatə dairəsi ilə ölçülmüşdür» (1, s. 179).

Təsədüfi deyildi ki, bu dövrdə respublika əhalisinə kitabxana xidmətinin təşkilində rayon, kənd və şəhər dövlət kütləvi kitabxanaları aparıcı yer tuturdular. Belə ki, 1970-ci ildə Azərbaycanda əhaliyə 60 rayon, 155 şəhər, 2187 müstəqil kənd, 91 müstəqil uşaq və 41 mədəniyyət evləri nəzdindəki dövlət kütləvi kitabxanalar şəbəkəsi xidmət göstərirdi (2, s. 320). 5 il ərzində, yəni 1975-ci ilin əvvəlinə olan məlumata görə Azərbaycanda artıq 61 rayon, 205 şəhər, 2756 müstəqil kənd, 98 müstəqil uşaq kitabxanası var idi ki, bunlardan 1970-ci ildə 1 mln. 578 min 100 nəfər oxucu istifadə etdiyi halda, 1975-ci ildə artıq 1 mln. 787 min 200 oxucu istifadə edirdi (3, s. 323).

Beləliklə, 5 il ərzində dövlət kütləvi kitabxanalardan istifadə edən oxucuların sayı 209 min 100 nəfər artmışdı. Bu artım oxucular tərəfindən istifadə edilən ədəbiyyatın da inkişafına səbəb olmuşdu. Belə ki, həmin kitabxanalar tərəfindən oxuculara verilən çap əsərlərinin ümumi həcmi 1970-ci ildə 42 mln. 980 min nüsxədən, 1975-ci ildə 44 mln. 663 min nüsxəyə çatmışdı (4, s. 298).

Respublikada bu kitabxanaların sayı 2187-dən 2688-ya çatmışdı (5, s. 302). 1975-ci ildə ümumi kitab fondu 12 mln. nüsxədən artıq olan müstəqil kənd dövlət kütləvi kitabxanaları kolxozçulara və sovxoz fəhlələrinə, kənd təsərrüfatı mütəxəssislərinə kitabxana xidməti sistemin-

də əsas yer tutmuşdu. Bu dövrdə dövlət kənd kitabxanaları nəinki kənd təsərrüfatı sahəsində çalışanlar üçün, eyni zamanda kənd yerlərində çalışan ziyalıların böyük təbəqəsi üçün (müəllimlər, həkimlər, aqronomlar və s.) yeganə mədəni-maarif və informasiya müəssisəsi idi. Bu kitabxanalar o dövrdə xalq deputatları sovetlərinin rayon icraiyyə komitələrinin qərarı ilə kənd sovetləri nəzdində yaradıldı. O dövrdə qüvvədə olan əsasnaməyə görə müstəqil dövlət kənd kitabxanası min cüddən az olmayan kitab fondu, ayrıca bina və lazımı avadanlıq olduqda açılırdı. Onlar bir çox hallarda xidmət etdikləri ərazilərin kənd təsərrüfatı istehsalının xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq oxuculara bilavasitə briqadalarda, fermalarda, otlaqlarda, sovxoz bölmələrində xidmət etmək sahəsində müsbət təcrübə toplamışdılar. Bu məqsədlə 70-ci illərdə respublikanın 600-dək çox yaşayış məntəqəsində vahid plan üzrə yerləşdirilmiş səyyar kitabxanalar və kitab veriliş məntəqələri fəaliyyət göstərirdi.

Qabaqcıl kənd kitabxanaları bütün kənd əhalisini öz oxucuları sırasına cəlb etmək məqsədilə səmərəli iş aparırdılar. Belə kitabxanalardan Salyan rayonu Azbatan kənd kitabxanası, Oğuz rayonu Dəhnə kənd kitabxanası, İsmayilli rayonu İvanovka kənd kitabxanası, Naxçıvan MR Cəhri kənd kitabxanası, Culfa rayonu Bəhməniyar kənd kitabxanası, Ordubad rayonu Düyulün kənd kitabxanası və s. kitabxanalar xüsusi fərqləndirilərdi (1, s. 28).

Əhaliyə kitabla xidmətin məzmununa və miqyasına görə mərkəzi rayon kitabxanaları universal profili digər kənd kitabxanaları ilə müqayisədə öz rayonuncu ən iri kütləvi dövlət kitabxanaları olub müvafiq rayon əhalisinin bütün təbəqələrinə xidmət edirdilər. Bu kitabxanaların fəaliyyəti heç də rayon əhalisinin ümummədəni səviyyəsinin yüksəlməsinə xidmət etməklə məhdudlaşdırılmırdı. Onlar eyni zamanda hər bir rayonda kənd təsərrüfatı istehsalını inkişaf etdirmək məqsədilə kitab və informasiyadan istifadə edilməsini təşkil edən mərkəzi kitabxana-informasiya müəssisələri rolunda çıxış edirdilər.

Tədqiqat dövründə mərkəzi rayon kitabxanalarının səciyyəvi xüsusiyyətlərindən birini diyarşünaslıq işləri təşkil edirdi. Diyarşünaslıq işi yerli diyarın (rayonun, şəhərin, kəndin və s.) onun məhsuldar qüvvələrinin öyrənilməsə, təbii ehtiyatlarının aşkara çıxarılmasına kömək edir, diyarın tarixi, ictimai və mədəni həyatı, iqtisadiyyatı, görkəmli şəxsləri haqqında nüxtəlif sənədlərin toplanması və təbliğində rayon kitabxanalarının fəaliyyətinin mühüm tərkib hissəsinə çevrilmişdi. Bu məqsədlə respublikanın bütün mərkəzi rayon kitabxanalarında əlifba və sistemli kataloqların yanaşı əsaslı diyarşünaslıq kartotekaları yaradılmış, diyarşünaslıq mövzusunda sərəgilər, ədəbi-bədii gecələr, diyarın gör-

kəmli şəxsiyyətləri ilə görüşlər, diyarşünaslıq ədəbiyyatının icmalları təşkil edilirdi. Bu illərdə Ağdam, Şəki, Zərdab, Qəbələ, Şamaxı, Füzuli, Şəmkir, Sabirabad, Zəngilan, Ordubad, Qax, Mirbəşir, Yardımlı, Qazax və s. rayonların mərkəzi kitabxanalarında diyarşünaslıq mövzusunda orta hesabla hər il 14-16 kütləvi tədbir təşkil edilmişdi. (1, s. 28).

1970-1975-ci illərdə respublikanın mərkəzi rayon kitabxanalarından istifadə edən oxucuların ümumi sayı 1970-ci ildə 141 min 500 nəfərdən, 1975-ci ildə 156 min 800 nəfərə çatmışdı (2, s. 301). Bu dövrdə mərkəzi rayon kitabxanalarından istifadə edən mütəxəssis oxucuların xüsusi çəkisi ildən-ilə artaraq 1970-ci ildə 14 faizdən, 1975-ci ildə 22 faizə çatmışdır (3, s. 301). Rayon kitabxanalarından istifadə edən oxuculara verilmiş ədəbiyyatın ümumi həcmi 1970-ci ildə 4 mln. 657 min nüsxədən, 1975-ci ildə 4 mln. 789 min nüsxəyə qalxmışdı (4, s. 301).

70-ci illərin birinci yarısında dövlət kütləvi kitabxana şəbəkəsi Azərbaycanın şəhərləri və fəhlə qəsəbələrində yaşayan çox böyük əhali kütləsinə xidmət göstərirdi.

Respublikanın iri şəhərlərində, xüsusən Bakı və Sumqayıtda kitabxana şəbəkəsinin nizama salınması istiqamətində xeyli iş görülmüşdü. Həmin şəhərlərdə iri miqyaslı yaşayış massivlərinin yaradılması nəticəsində Bakının Yasamal, Yeni Yasamal, Əhmədli, Günəşli, Yeni Günəşli, mikrorayonlar kimi ərazi bölgələrində, Gəncə şəhərinin Yeni Gəncə yaşayış massivində, Sumqayıtın yeni mikrorayonlarında dövlət kitabxanalarının yaradılması şəhər əhalisinə kitabxana xidmətinin səviyyəsinə olduqca müsbət təsir göstərmişdi. Belə ki, 1970-1975-ci illərdə Azərbaycanın iri şəhərlərində 41 yeni dövlət kütləvi kitabxanası yaradılmışdı (1, s. 298). Bu kitabxanalar əsasən Bakıda, Sumqayıtda, Mingəçevirdə, Əli Bayramlıda yaradılmışdır. Şəhər kitabxanalarının kitab fondu 887000 nüsxə, onlardan istifadə edən oxucuların sayı isə 12 min nəfərə yaxın artmışdır. Hər bir şəhər kitabxanasında bir oxucuya düşən kitabxana kitabının miqdarı 13 nüsxədən, 15 nüsxəyə, bir oxucuya verilmiş ədəbiyyatın sayı isə 23 nüsxədən 25 nüsxəyə qalxmışdır.

Bütün bunlar müvafiq illərdə şəhər əhalisinə xidmət edən dövlət kütləvi kitabxana şəbəkəsinin fəaliyyətində baş verən mütlərəqqi dəyişikliklərdən xəbər verirdi. Şübhəsiz ki, bu kəmiyyət dəyişiklikləri onların oxuculara xidmətindəki keyfiyyət dəyişikliklərinin nəticəsi idi. Belə ki, respublikada artıq elə bir şəhər və ya fəhlə qəsəbəsi yox idi ki, orada əhaliyə xidmət edən dövlət kitabxanası olmasın. Kütləvi şəhər dövlət kitabxanaları bu dövrdə bütün şəhər əhalisinin, o cümlədən hazırlıqlı oxucuların əsasən ümumtəhsil tələblərini və maraqlarını təmin edən universal profilli kitabxanalar kimi inkişaf etdirdilər. Oxucuların sosial-

siyasi və estetik tərbiyəsində, çoxsahəli politexnik biliklərin, kütləvi peşə biliklərinin və xüsusən bədii ədəbiyyatın təbliğində şəhər kitabxanalarının fəaliyyəti getdikcə genişlənirdi. Bu dövrdə iri şəhər kitabxanalarının, o cümlədən mərkəzi şəhər kitabxanalarının əksəriyyətində not-musiqi şöbələri yaradılmışdı. Bu şöbələrdə aparın əsərləri ilə yanaşı qrammofon yazıları, musiqili maqnit lentləri toplanılır, şəhər kitabxanalarında gənclər şöbələri fəaliyyət göstərməyə başlamışdılar.

Bu dövrdə Azərbaycanda kitabxanaçılıq fəaliyyətinin prioritet istiqamətlərindən biri uşaqlara kitabxana xidmətinin təşkili idi.

Respublika uşaq kitabxanaları şəbəkəsi məhz keçən əsrin 20-ci illərindən formalaşmağa başlamış və yeniyetmələrin mütaliə mədəniyyətinin inkişafında, onların təhsili və tərbiyəsində çox mühüm rol oynamışdır. Uşaq mütaliəsi və uşaq kitabxanalarının fəaliyyətinin tədqiqatçısı tanınmış kitabxanaşünas, dosent Sahib Rzayev yazır: «Məlum həqiqətdir ki, tərbiyə işində öyrətmək başlıca vasitədir. Ona görə də kitabxanaların üzərinə düşən vəzifə daha böyük məsuliyyət tələb edir. Bu baxımdan mütaliə vasitəsilə öyrətmək, öyrətməklə tərbiyə etmək vəzifəsini üzərinə götürən uşaq kitabxanalarının işi daha rəngarəng və çoxcəhətlidir» (1, s. 61-69).

Uşaqlar arasında kitabla iş aparan kitabxanalar sistemində vəzifələrin mürəkkəbliyi və çoxcəhətliyinə, kitab fondlarının həcmi və tərkibinə, uşaq mütaliəsinə rəhbərlik sahəsində formalaşdığı təcrübəyə görə sadaladığımız kitabxana şəbəkələri içərisində müstəqil uşaq kitabxanaları xüsusilə fərqlənirlər. 1970-ci ildə Azərbaycanda 94 müstəqil uşaq kitabxanası var idi. Onların fondunun ümumi miqdarı 2 mln. 459 min nüsxə idi (2, s. 29). Bunlarla yanaşı, təqribən 100-dən yuxarı şəhər, rayon və kənd kitabxanalarında uşaq şöbələri fəaliyyət göstərirdi.

1970-1975-ci illərdə respublikanın uşaq kitabxanaları bütün kəmiyyət və keyfiyyət göstəriciləri baxımdan sürətlə inkişaf edib uşaq oxucuları arasında təlim-tərbiyə işləri aparmaq üçün lazımı kitab fondlarına, kataloq-kartoteka sistemində və kütləvi tədbirlər təşkil etmək üçün ixtisaslı kadrlara malik olan kitabxana-bibliografiya müəssisələrinə çevrilmişdilər. Uşaq kitabxanalarının fəaliyyətində kütləvi tədbirlərin təşkilinə xüsusi diqqət yetirilirdi və bu istiqamətdə aparılan işlər ildən-ilə təkmilləşir, daha rəngarəng və cəlbedici olurdu. Belə ki, «Kitab bayramları», «Uşaq kitabı həftələri», «Sual-cavab saatları», «Səhərciklər», «Kitab sevərlər klubları», «Nağıl saatları», «Viktorinalar», «Təbiəti sevnələr» klubları, «Ədəbi-bədii gecələr», həmçinin şəkili plakatlar və s. tədbirlərin təşkili artıq ənənə xarakteri almışdı (1, s. 46-49). Belə tədbirlərin məktəb kitabxanaları, pionerlər evləri, digər ictimai təşkilat-

larla, həmçinin yerli müəllimlərin, elm adamlarının, əmək və müharibə veteranları ilə əlaqəli şəkildə təşkili getdikcə genişləndirdi.

Statistik göstəricilərdən məlum olur ki, 1965-1975-ci illər ərzində respublikada 10 yeni müstəqil uşaq kitabxanası açılmış, onların fondunun ümumi həcmi 1 mln. nüsxəyə yaxın artmış, bu kitabxanalardan istifadə edən yeniyetmələr 1965-ci ilə nisbətən 25 min çox olmuşdur. Bunlardan əlavə 1975-ci ildə 1965-ci illə müqayisədə bir kitabxana fondunun orta həcmi 8 min nüsxə, bir oxucunun öhdəsinə düşən kitabxana kitabı 4 nüsxə artmışdır.

Beləliklə, 1970-1975-ci illərdə dövlət kəndləri kitabxanaları respublikanın kitabxana sisteminin aparıcı tərkib hissəsi kimi oxucuların hərtərəfli inkişaf etməsində, onların elmi, mədəni və peşə səviyyəsinin yüksəlməsi sahəsində qiymətli təcrübə və nailiyyətlər əldə etmişdi.

Eyni zamanda bu dövrdə dövlət kəndləri kitabxanalar şəbəkəsinin inkişafı və onların fəaliyyətində bir sıra nöqsanlar da özünü göstərirdi. Belə ki, oxucuların kitabxanalara cəlb edilməsi işi bir sıra regionlarda qənaətbəxş deyildi. Elə rayon və şəhərlər var idi ki, kitabxanalara cəlb edilən oxucuların sayı 15-20 faizdən artıq deyildi. Dövlət kitabxanalarının ancaq 10 %-nin qiraət zalı var idi. Rayon kitabxanalarından Lerik, İmişli, Nəraşen, Zəngilan, Yevlax, Dəvəçi, Daşkəsən, Şuşa, Bakı şəhər kitabxanalarından M.Ə.Sabir, A.Səhhət, Qırmızı Oktyabr, Korolenko, Puşkin, A.Şaiq və xeyli digər kitabxanalar, Gəncə mərkəzi şəhər kitabxanası ağır bina şəraitində işləyirdilər.

Bir çox rayonlarda müstəqil kənd və uşaq kitabxanaları şəxsi evlərdə yerləşirdi. Kitabxanalarda müasir avadanlıq (kitab rəfləri, kataloq qutuları, sərgi vitrinləri və s.) və texniki vasitələr çatışmırdı. Kitabxanaların idarə edilməsi, metodik təminatı dövrün tələblərindən hələ də geri qalırdı, operativ, çevik və müvafiq elmi-təşkil səviyyədə deyildi. Kitabxanalararası əlaqələr, KAA xidməti, əlaqəli planlaşdırma, dövlət kitabxanalarının digər kitabxana şəbəkələri ilə birləşmə fəaliyyəti zəif idi.

Göstərilən nöqsanlara baxmayaraq, 1974-1975-ci illərdə dövlət kəndləri kitabxanaların fəaliyyətində xeyli canlanma başlanmışdı. Bu, ilk növbədə 1974-cü ilin mayında Sov İKP MK-nın «Zəhmətkeşlərin kommunist tərbiyəsində və elmi-texniki tərəqqidə kitabxanaların rolunun artırılması haqqında» qəbul etdiyi qərarla əlaqədar idi (6). Bu qərar bütövlükdə kitabxana sisteminin, o cümlədən dövlət kəndləri kitabxanalar şəbəkəsinin inkişafında yeni mərhələnin - kitabxanaların mərkəzləşdirilməsi mərhələsinin başlanğıcını qoydu, onların sosial vəzifələri və funksiyalarının daha da təkmilləşdirilməsi üçün əsaslı zəmin yaratdı.

1. Xələfov A. *Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslik. III hissə: Kitabxana işi haqqında təlim.*-B., 2003.- 450 s.
2. *Народное хозяйство Азерб. ССР за 60 лет: Статистич. сб.-Б.: Азернешир, 1992.- с.298*
3. *Народное хозяйство Азерб. ССР в 1970 году. Статистич. сб.-Б., 1972.-271 с.*
4. *Народное хозяйство Азерб. ССР к 60 летию Великого Октября. Статистич. сб.-Б., 1977.-320 с.*
5. Rzayev S. *Kiçik məktəbyaşlı uşaqların mütəxəssislərinə fərdi rəhbərliyin pedaqoqi və psixoloji əsasları // Azərbaycanda əhaliyə kitabxana xidmətinin təşkili (tematik məcmuə).*-B., 1983.-s. 61-69.
6. *Zəhmətkeşlərin kommunist tərbiyəsində və elmi-texniki tərəqqidə kitabxanaların rolunun artırılması haqqında // Kommunist-1974.-28 may*
7. *ARDƏİA. f. 501, s. 5, saxlanma vahidi 128, səh. 36.*

Севда Халафова

РАЗВИТИЕ СЕТИ ГОСУДАРСТВЕННЫХ МАССОВЫХ БИБЛИОТЕК АЗЕРБАЙДЖАНЕ В 1970-1975 гг.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются важнейшие аспекты развития массовых библиотек в первой половине 70-х годов XX века. Особое внимание уделено развитию фондов, совершенствованию системы обслуживания в районных и сельских библиотек, дислокации сети.

В статье рассмотрены, также состояние подготовки кадров, развитие научно-исследовательской работы и методического обеспечения библиотек.